

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 72 Ađustos 2020 & Volume: 13 Issue: 72 August 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TANTRİK TÜRK BUDİZMİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR RESEARCHES ON TANTRIC TURKISH BUDDHISM

Hasan İÇİ*

Öz

Tantrik Türk Budizmi, Uygurların Yuan Hanedanlığı içerisinde yaşadıkları dinî etkileşimin ürünü olarak Tibet Budizmine dayalı gelişen bir inanç sistemidir. 13-14. yüzyıla denk gelen Tantrik Türk Budizmi, genellikle blok baskı tekniği ve el yazması şeklinde oluşturulmuş, ağırlıklı olarak Tibetçe ve Çinceden çevirilerin yapıldığı dinî bir edebiyattır. Bu çalışmada, öncelikle Tantrik Türk Budizmi hakkında kısaca bilgiler verilip devamında kronolojik olarak Tantrik Türk Budizmi üzerine yapılan araştırmalar gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, Tantrik Türk Budizmi üzerine tespit edilen çalışma sayısı *kitap, kitap tanıtımı, makale, yüksek lisans ve doktora tezi* şeklinde olup toplam 55 çalışmayı bünyesinde barındırmaktadır. Bu çalışmalar, kronolojik olarak sıralanıp bu eserlerin Tantrik Türk Budizmi açısından sahip olduğu önem gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uygurlar, Türk Budizmi, Tibet Budizmi, Yuan Hanedanlığı, Tantrik Türk Budizmi.

Abstract

Tantric Turkish Buddhism is a belief system based on Tibetan Buddhism as a product of the religious interaction that the Uyghurs experienced in the Yuan Dynasty. Tantric Turkish Buddhism, which dates back to the 13th and 14th centuries, is a religious literature that is generally formed in the form of blockprinting and manuscript, with translations mainly from Tibetan and Chinese. In this study, firstly, brief information about Tantric Turkish Buddhism is given and then the researches on Tantric Turkish Buddhism are tried to be shown chronologically. In this study, the number of studies determined on Tantric Turkish Buddhism is in the form of *books, book reviews, articles, master's and doctoral thesis* and includes a total of 55 studies. These studies are listed chronologically and the importance of these works in terms of Tantric Turkish Buddhism is tried to be shown.

Keywords: Uyghurs, Turkish Buddhism, Tibetan Buddhism, Yuan Dynasty, Tantric Turkish Buddhism.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi (Bağımsız Araştırmacı), hasanisi21@yahoo.com.tr, ORCID ID: 0000-0001-7269-3596.

GİRİŞ

Tantrik Budizm, Mahāyāna mezhebine dayalı bir öğretilerdir. 7. yüzyılda Tibet'te ortaya çıkan bu düşünce sistemi, *Tibet Budizmi*, *Ezoterik Budizm* ve *Gizli Budizm* olarak da bilinmektedir. 7. yüzyılda yazılmış olan Tantra metinlerine dayanan *Vajrayāna*, Mahāyāna yolunu izlese de kendi içerisinde *mudrā*, *maṅḍala* ve *mantralar* gibi tekniklere sahiptir (Powers, 2007, 250).

Tantrik Budizm, Budizm'in büyü yönünü kapsamlı bir şekilde zenginleştirmiştir. Tantrik uygulamalar, ritüel çağrıştırmaya odaklanmaktadır. Özellikle *mantraların*, görsellerin ve Tanrıların kullanımı yoluyla, bazı uyanmalar gerçekleşmektedir. Böyle metotlar, aslında tam olarak Mahāyāna'nın mutlu olma amacını taşımaktadır. Bunlar, derin dinî tecrübe ile Budalığa uzun Bodisattva yolundan daha kısa ve hızlı şekilde ulaşma amacından ileri gelmektedir (Harvey, 2013, 180).

Uygurlarda Tantrik Budizm, 13-14. yüzyıllarda Yuan Hanedanlığı döneminde görülmektedir. Moğol hâkimiyetine kadar dinî yönden Çin, Soğd ve Tohar Budizmi'nin etkisinde kalan Uygurlar, bu döneme kadar erken dönemli Tantrik etkiler hariç Tibet Budizmi ile ilgilenmemiştir. Tantrik Türk Budizmi olarak da adlandırılabilen bu dinî sistem içerisinde *mantra* ve *dhāraṇī* denilen büyü sözlerle, *mūdra* ve *maṅḍala* uygulamalarını kapsayan meditasyon süreci, Buda adayının kısa yoldan aydınlanmaya ulaşmasını sağlayacak yöntemler arasında gelmektedir.

Genellikle 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen yazılı dinî eserlere sahip Tantrik Türk Budizmi, Türk Budizmi'nin yerel inançlara, Tanrıçalara ve büyü formüllerine dayalı dönemi olma özelliğini taşımaktadır. Uygurların Türk Budizmi ile sentezlediği bu dinî inanç, Tibetçeye dayalı metinlerin Eski Uygur Türkçesine çevrilmesine neden olmuştur. Türk Budizmi'nin, Soğd ve Tohar gibi aracı dilleri yerine tercih edilen Çince ve Tibetçe ile oluşturulan bu dinî edebiyat, blok baskı tekniği ile oluşturulmuş metinlere sahiptir. Bu dönemde, Uygurlar arasında Budizm'in orijinal kaynaklarına yönelme durumunun olduğu görülmektedir. Bu dönem, Orta Asya'da 'Hint Budist medeniyetinin Rönesansı' olarak görülmektedir. Uygurlar, orijinal Sanskritçe metinler üzerine Tibetlilere danışarak yeni çeviriler yapmaktadır (Porció, 2003, 88-89). Moğolların öncülüğündeki Tibet Budizmi, Uygur bölgesinde Tibet etkisini zirveye çıkarıp Çin Budizmi dışında çeviri hareketlerinin başlamasını sağlamıştır. Uygur Budist bilgileri, Tibetçe öğrenmeye başlayıp bu süre zarfında orijinal kaynaklara yönelme eğiliminde olmuşlardır.

Uygur Tantrik metinlerin çoğu, Moğol döneminde Tibetçeden çevrilmişse de bazı eserler, *Avalokiteśvara* gibi Çinden gelen erken dönem sūtralarda da görülür. Uygurlar arasında Tibet Budizmi'nin etkisi, sadece Tibetçe metinlerin çevirisinde değil Tibet yazısı ve Uygur el yazmalarında Tibetçe sözlerle görülmektedir (Zieme, 2015, 877).

Bu sahaya ait eserler, ağırlıklı olarak bünyesinde *mantra*, *mudrā*, *maṅḍala*, *dhāraṇī* ve *samādhi* gibi Tibet Budizmi ile anlam kazanmış inanç ürünlerini yansıtmaktadır. Blok baskı tekniği ile oluşturulan bu eserler, Tibet Budizmi'ne dayalı yeni görüşler doğrultusunda Brāhmī harfli Sanskritçe sözcükler, özel adlar, yeni türetmeler ve ödünclemeler gibi özelliklere sahip olmuştur (Kasai, 2008, 17).

Turfan gezisinde elde edilen ve Eski Uygur Türkçesinin son dönemine atfedilen Tantrik içerikli metinler, başta Almanya olmak üzere, Rusya, Çin, Japonya gibi ülkelerde yer almaktadır. Tantrik Budizm'in Uygurlardaki yazılı tanığı olan bu metinler, Türkologlar tarafından yoğun bir ilgiye maruz kalmıştır. Bu metinlere gösterilen ilginin sebebi, bahsedilen metinlerin günümüze sağlam bir şekilde gelip leksikal açıdan zenginliğe sahip olmasından ileri gelmektedir (Knüppel, 2013, 24).

Kara ve Zieme (1976, 1977), Zieme ve Kara (1978), Elverskog (1997), Ölmez (1998), Zieme (1985, 2005a, 2005b), Yakup ve Knüppel (2007), Yakup (2009, 2016), Knüppel (2013), ve Ölmez ve Uzunkaya (2017) gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalar, Tantrik Türk Budizmi içerisinde şu eserlerin varlığından haberdar olmamızı sağlamıştır.

- ✓ Amṛtadundubhisvaradhāraṇī
- ✓ Ārya-parimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra
- ✓ Ārya-rājāvavādaka Sūtra
- ✓ Ārya-sarva-durgati-pariśodhana-uṣṇīṣavijayā-nāma-dhāraṇī
- ✓ Ārya-sarva-tathāgata-uṣṇīṣa-sitāpatrā-aparājītā nāma-dhāraṇī
- ✓ Avalokiteśvara-sādhana
- ✓ Bahşı Ögdisi
- ✓ Beş Dhyāni Buddha'nın Tasviri
- ✓ Cakrasaṃvara'ya İlişkin Metinler
- ✓ Guruyoga Sa-Skya Paṇḍita,

- ✓ Kāyacakra Sādhana
- ✓ Mahākāraṇika nāma ārya avalokiteśvara dhāraṇī anuśamsā sahita sūtrat samgrhītā
- ✓ Maṇḍala-Abhisamaya
- ✓ Mañuśrī-nāma-samgīti
- ✓ Mañuśrī-sādhana
- ✓ Naropa'nın Ölüler Kitabı
- ✓ Nīlakanthaka Sūtra
- ✓ Pañcarakṣā
- ✓ Śrīcakrasamvara
- ✓ Tārā-ekovimśati-stotra
- ✓ Tejo-Mahākāla
- ✓ Vajrapāṇi Metni
- ✓ Vajrasattva-Mantra'nın İki Fragmanı
- ✓ Vajravidāraṇā-nāma-dhāraṇīsādhana

Bu metin ve fragmanlar, yukarıda zikredilen araştırmacılar tarafından incelendiği için bu çalışmada bilgi tekrarına düşmeme adına bu metinler ve içeriklerinden bahsedilmeyecektir.

TANTRİK TÜRK BUDİZMİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yuan Hanedanlığı dönemi dinî edebiyatın dayandığı gelenek olan Tibet Budizmi, Uygurlarda 13-14. yüzyıllarda etkisini göstermiştir. 13-14. yüzyıllarda ağırlıklı olarak Tibetçe ve Çince'den çevirilerin yapıldığı bu dinî edebiyata dair yazılı belgeler, Turfan gezileri sonucu elde edilmiştir. Turfan gezileri sonucu elde edilen bu fragmanlarla ilgili ilk yayınlar, 20. yüzyılın başlarında F. W. K. Müller (U II), Willy Bang ve Annemarie von Gabain (TT V) gibi araştırmacıların çalışmaları ile başlayıp günümüze kadar sürmüştür. Bu doğrultuda, çalışmamızın bu bölümü, 1910'lu yıllardan günümüze kadar Tantrik Türk Budizmi üzerine yapılan çalışmaları gösterme amacından oluşturulmuştur. Çalışmamızın bu bölümü içerisinde, ağırlıklı olarak Almanya ve Türkiye'de yapılan 55 çalışmadan oluşan bu bibliyografya, kronolojik olarak sıralanıp Tantrik Türk Budizmi açısından değerlendirilmiştir.

1. Radloff, Wilhelm ve A. von Staël-Holstein (1910). *Tiṣastvustik. ein in türkischer Sprache bearbeitetes Buddhistisches Sutra. I. Transcription und Übersetzung von W. Radloff. II. Bemerkungen zu den Brahmiglossen des Tiṣastvustik-Manuscripts. St.-Petersbourg.*

Tantrik Türk Budizmi ile ilk metin çalışması tarihî yöne sahip olması bakımından Eski Uygurca *Dışastvustik* gösterilebilir. Metnin söz varlığı içerisinde yer alan *darana* < Skr. dhāraṇī (Kaljanova, 2005, 169), *mantar* < Skr. mantra (Kaljanova, 2005, 178) gibi sözcükler, erken dönem Tantrizm'in Uygurlardaki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Radloff ve Staël-Holstein tarafından çalışılan bu eserin ilk bölümü Radloff, ikinci bölümü ise Staël-Holstein tarafından hazırlanmıştır. Radloff, metnin tıpkıbasım ve transkripsiyonunu verip metnin Almancaya çevirisini yapmıştır. Staël-Holstein, Radloff'un çalışması ile ilgili değerlendirmelerde bulunup *Dışastvustik* ile aynı konuyu işleyen Budist eserlerin listesini yaparak Eski Uygurca metnin adı üzerinde durmuş, metnin aynı konulu Sanskritçe paralel eserlerle benzerlikleri ve farklılıklarını göstermeye çalışmıştır (Kaljanova, 2005, 22-23). Radloff ve Staël-Holstein yayını üzerine güncel bir çalışma, 2005 yılında Türkiye'de Elmira Kaljanova ve Almanya'da Abdurishid Yakup (*Diṣastvustik. Eine altuigurische Bearbeitung einer Legende aus dem Catuṣpariṣat-sūtra. [Veröffentlichungen Der Societas Uralo-Altaica]*). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag) tarafından yapılmıştır.

2. Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1911). *Uigurica II. Berlin: Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften.*

1910 yılında St. Petersburg'da yayınlanan Radloff ve Staël-Holstein tarafından ortaya konan *Dışastvustik* metni dışında, doğrudan Tantrik Türk Budizmi ile ilgili ilk çalışma, F.W.K. Müller (1911) tarafından U II'de başlatılmıştır. U II içerisinde yer alan *Uṣṇiṣavijayādhāraṇī* ve *Sitātapatrādhāraṇī* metinlerine yönelik değerlendirilmeleriyle Müller (1911), bu sahaya ait ilk metin örnekleri hakkında inceleme gerçekleştirmiştir. U II içerisinde 27-50. sayfaları arasında *Uṣṇiṣavijayādhāraṇī* ve 50-75. sayfaları arasında *Sitātapatrādhāraṇī* metinlerine yönelik bilgiler veren F.W.K Müller, Tantrik Türk Budizmi'ne dair metin incelemesi ile bu alanda yapılacak çalışmaların öncüsü olmuştur.

3. Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1928). Ein uigurisch-lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden. Berlin: Sitzungsberichte, der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse. s. 381-386.

Radloff ve Staël-Holstein (1910) ve F.W.K Müller'in U II (1911) yayınlarından sonra, Tantrik Türk Budizmi ile ilgili erken dönem çalışmalarından biri, F.W.K. Müller tarafından yapılmıştır. Müller (1928: 381), Uygurlardaki Tantrik etkiler hakkında bilgi verdiği bu çalışmada, Uygur Budizmi'nin Lamaist seviyelere Yuan döneminde ulaştığını belirtmektedir. Kendi dönemine kadar Turfan gezileri ile elde edilen Uygur dili ve edebiyatına ait fragmanların Budizm, Hristiyanlık, Manihaizm ve İslam gibi dinî öğretilere ait olduğunu belirten Müller (1928), Lamaizm'e ait fragmanların da bu gezilerden elde edildiğini belirtmektedir. Ayrıca Müller (1928, 382), Tantrik metinler üzerine önemli yayınlar yapan Arthur Avalon ve Sir John Woodroffe'nin 1919 yılında hazırladıkları eserden de bahsederek Tantrik metinler hakkında genel bir değerlendirmede de bulunmuştur.

4. Bang, Willy ve Annemarie von Gabain (1931). Türkische Turfan Texte V. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co. s. 323-358.

Tantrik Türk Budizmi'ne dair erken dönem çalışmalarından biri de, TT V içerisinde 'Aus einem tantrischen text' başlığı ile yer alan Tantrik metin incelemesidir. Toplam 133 satırdan oluşan T II Y 21 numaralı fragman, Willy Bang ve Annemarie von Gabain tarafından neşredilmiştir (1937, 324). İlgili fragman üzerine güncel bir çalışma Abdurishid Yakup (2016) ve Uğur Uzunkaya (2017) tarafından yapılmıştır.

5. Kara, Georg ve Peter Zieme (1976). Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung. Berliner Turfantexte VII. Berlin: Akademie Verlag.

Tantrik Türk Budizmi'ne dair en kapsamlı çalışma, BT VII içerisinde Kara ve Zieme tarafından yapılmıştır. Kara ve Zieme (1976: 5) çalışmalarının giriş bölümünde F.W.K Müller'in 1928 yılına ait 'Ein uigurisch-lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden' adlı yazısına değinerek bu çalışmanın Uygur Budizmi içerisindeki Tantrik etkileri göstermeyi amaçlayan ilk yayınlardan biri olduğunu belirtmektedir.

Kara ve Zieme (1976) tarafından işlenen metinler, birer ritüel metni olarak Tibet Budizmi etkisini yansıtmaktadır. Çalışmalarının giriş bölümünde Tibet Budizmi açısından öneme sahip *mantra* ve *maṇḍala* kavramlarına değinen Kara ve Zieme (1976, 13-14), Tantrik Budizm temelli bu sahaya ait çoğu eserin Çin ya da Hint Avrupa kökenli olan Orta Asya Budizmi etkisini taşıdığını belirterek Uygur-Tibet ilişkileri noktasında Uygurların Lamaizm'e yöneldiklerini belirtmektedir. Kara ve Zieme (1976) tarafından giriş bölümünde verilen bilgiler, Moğol dönemi Budist etkilerin yönünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kara ve Zieme'ye göre (1976: 14), Moğol dönemi Uygur Budistleri, Tibet kültürünün ürünü olan Tibet'in Saska Okulunun etkisindedir. Bu yönüyle, BT VII içerisinde yer alan bilgiler ve metin incelemeleri Uygur Budizmi'nin son dönemi hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Kara ve Zieme (1976, 14-15), BT VII içerisinde Tantrik Türk Budizmi'ne ait bazı eserlerden bahsetmektedir. Bu eserler arasında, *TT V içerisinde yer alan A metni, Avalokiteśvara sādhana, Vajrapāṇi-sādhana, A metnine paralel bir metin, Ratnasambhava, Maṇḍala Fragmanı, Amoghasiddhis ve Śakti'yi anlatan Maṇḍala fragmanı, Sunu ve Dhāraṇilere sahip Heruka ritüeli, Cākraśamvara ayini, hūm büyüğü sözünün aktarımı ve Buda'ya dönüşüm metni, Vajrapāṇi metnine ait olduğu düşünülen kolofon, Vajrasattva övgüsü, Guru'ya saygı metni ve Tibetçeden çevrilmiş Tantrik metinler* yer almaktadır.

6. Röhrborn, Klaus (1976). Fragmente der uigurischen Version des Dhāraṇī-Sūtras der großen Barmherzigkeit. ZDMG 126, 87-100.

Klaus Röhrborn, Tantrik Budizm içerisinde öneme sahip *dhāraṇī* kavramının Uygurlardaki yansımaları olan 'Büyük Merhamet Dhāraṇisi' adlı sūtra metnini incelediği çalışmada, *dhāraṇī*lerin Mahāyāna Budizmi açısından önemine değinerek *Avalokiteśvara* Bodisattva özelinde bilgiler vermektedir (1976, 87).

7. Kara, Georg ve Peter Zieme (1977). Die uigurischen Übersetzung des Guruyogas Tiefer Weg von Saska Pandita und der Mañjuśrīnāmasaḡti. Berliner Turfantexte VIII. Berlin: Akademie Verlag.

Tantrik Türk Budizmi açısından BT VII serisindeki Tantrik metin incelemelerinin devamı olan bu eser, Tantrik Türk Budizmi'ne ait *Guruyoga* ve *Mañjuśrīnāmasaḡti* metinlerine dair incelemelerden oluşmaktadır. BT VII içerisinde kapsamlı olarak incelenen Moğol dönemi Tibet-Uygur ilişkilerini yansıtan bu eserler, Lamaist etkilerin yansımaları olarak çok sayıda Tibetçe çevirinin Uygur edebiyatı içerisinde yer aldığı göstermektedir (Kara ve Zieme, 1977, 19).

8. Zieme, Peter ve Georg Kara (1978). *Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109). Budapest.*

Tibetçede *Bardo thos-grol* olarak bilinen *Ölüler Kitabı*, Peter Zieme ve Georg Kara (1978) tarafından Budapeşte'de yayınlanmıştır. Bu eser, bir yıl sonra Wiesbaden'de Otto Harrosowitz'den çıkmıştır. Bu çalışma, Sir Aurel Stein tarafından bulunmuş *Tibet Ölümler Kitabı*'na dayalı incelemelerden oluşmaktadır. Dört kitaptan oluşan bu eser, Moğol dönemi Uygur-Tibet ilişkilerini yansıtan BT VII ve BT VIII serilerinin devamı niteliğini taşımaktadır (Zieme ve Kara, 1978-1979, 7). Dört kitaptan oluşan bu eser, Sa-skya Okulunun dinî görüşlerini Yoga ve Cakraşamvara kavramları temelinde açıklayan bir metindir. Büyü ritüelleri olarak Nārōpa adlı bilginin fikirlerinin tesirini gösteren bu eser, Vajrayāna ve Yoga gibi kavramlar temelinde gelişen Tibet Lamaizmi geleneğine aittir (Zieme ve Kara, 1978-1979, 26). Uygurca metin üzerine güncel bir çalışma, Türkiye'de Gönül Aris (2018) tarafından yapılmıştır. *Eski Uygurca Ölümler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi* başlığını taşıyan bu çalışma, *Ölümler Kitabı*'nın 1-236. satırları kapsayan ilk kitabına dayalı incelemelerden oluşmaktadır.

9. Tezcan, Semih (1978-1979). Georg Kara ve Peter Zieme. *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung. Berlin 1976. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1978-1979, 301-306.*

Semih Tezcan (1978-1979), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1978-1979* içerisinde Moğol dönemi Tibet-Uygur etkileşimini yansıtan BT VII üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Tezcan, Müller (1928) tarafından hakkında bilgi verilen ve sonradan BT VIII içerisinde Kara ve Zieme (1977) tarafından titizlikle işlenen 'Büyü Töreni' hakkında tanıtıcı bir değerlendirme ortaya koymuştur. BT VII içerisinde yer alan metinlerin işleniş hakkında da değerlendirmelerde bulunan Tezcan'a göre (1978-1979, 302), bu çalışmanın din ve kültür tarihi bakımından en önemli yanı, ilk kez bu metinlerde geçen sözcük ve deyimlerdir. Devamında Tezcan (1978-1979), BT VII içerisinde problemleri gördüğü kelimeler hakkında önerilerde bulunmaktadır.

10. Tezcan, Semih (1978-1979). Georg Kara ve Peter Zieme. *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas 'Tiefer Weg' von Saskya Pandita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti. Berlin 1977. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1978-1979, 307-313.*

Semih Tezcan, Yuan hanedanlığı dönemi Tibet-Uygur ilişkilerini yansıtan BT VII serisinin bu kitabını tanıtan çalışmasında, Georg Kara ve Peter Zieme (1976) tarafından ortaya konan eser üzerine değerlendirmelerde bulunup çalışma içerisinde yer alan ses ve şekil bilgisi, söz dizimi ve Budist terimler gibi yönleri inceleyip esere katkı sunan düzeltme önerilerine yer vermiştir BT VIII içerisinde yer alan *Guruyoga* ve *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* metinleri hakkında detaylı incelemeler yapan Tezcan, bu metin içerisinde problemleri görünen kelimeler hakkında incelemeler yapmaktadır.

11. Tekin, Şinasi (1980). *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit, Teil I: HSIN Tözin Oqıdtaçı Nom, Teil II: Die Geschichte von Sadāprarudita und Dharmodgata Bodhisattvā mit 42 Faksimiles. Budapest: Akadémiai Kiadó.*

Şinasi Tekin (1980) Moğol dönemi Budist Uygur metinleri ile ilişkili çalışmasında, *Hsin Tözin* ve *Sadāprarudita* ve *Dharmodgata* Bodhisattvaların öyküsüne yer vermiştir. Bu eserler, Tekin'e göre son dönem Uygur metinleri arasında yer almaktadır.

12. Kara, Georg (1981). *Weiteres über die uigurische Nāmasaṃgīti. Altorientalische Forschungen 8: s. 227-236.*

Tibet Budizmi'ne dair külliyatın açılış sütrası olarak bilinen *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*, BT VIII içerisinde Georg Kara ve Peter Zieme (1977) tarafından işlenmiştir. Davidson'a göre (1981, 1), Tibet Budizmi'nin yayılmasında öneme sahip *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*, Kara (1981) tarafından yapılan bu çalışma ile yeni fragmanlarla birlikte işlenmiştir.

13. Zieme, Peter (1981). *Bemerkungen zur Datierung uigurischer Blockdrucke. Journal Asiatique 269, 385-399.*

Peter Zieme, blok baskı tekniği ile oluşturulmuş eserlerin tarihlendirilmesi ile ilgili çalışmasında Yuan Hanedanlığı dönemindeki Tantrik Türk Budizmi metinlerin genel bir özelliği olan blok baskı tekniği hakkında bilgiler vermektedir. Ağırlıklı olarak 13-14. yüzyılları kapsayan Tantrik Türk Budizmi içerisinde yer alan eserlerin kolofonlardan yararlanan Zieme, Moğol dönemine ait bu kolofonlar hakkında bilgiler de vermektedir. Çalışmasını 1248, 1296, 1302, 1313, 1330, 1333, 1336 ve 1347 gibi tarihlerle oluşturan Zieme, her bir tarih içerisinde yer alan blok baskılı Tantrik Türk Budizmi eserleri hakkında bilgi vermektedir.

14. Zieme, Peter (1982). Zum uigurischen Tārā-ekaviṣṭatistotra. Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae 36: s. 583–597.

Peter Zieme, Moğol dönemi Tibet-Uygur ilişkileri ile birçok yazılı tanığı içeren Uygur metinlerinin olduğu belirterek bu eserlerin sahip oldukları kolofonları incelendiğinde, bu metinlerin muhtemelen Tibet kökenli olduğunu belirtmektedir. Zieme'ye göre, Tibet-Uygur ilişkilerini yansıtan yazılı kaynaklardan biri de, Uygurca Bodisattva *Tārā* metnidir. Bodisattva *Tārā* metninden önce, bu tanrıça hakkında bilgiler veren Zieme (1982, 583–584), Budizm içerisinde bu tanrıçaya olan hayranlığın bir kült haline geldiğini belirtmektedir.

15. Zieme, Peter (1984a). Indischer Schlangenzauber in uigurischer Überlieferung. In: Louis Ligeti (ed.) Tibetan and Buddhist Studies. Commemorating the 200th Anniversary of the Birth of Alexander Csoma de Körös. Budapest, 425–440.

Peter Zieme, 'Uygurlarda Hint Kökenli Yılan Büyüsü Geleneği' çalışmasında A, B ve C şeklinde üç metinle Uygurlarda bu geleneğe dair değerlendirmelerde bulunur. Zieme'ye göre A metni bu geleneğe dair Sanskritçe versiyon olup B ve C metinleri, Uygurcaya aittir (1984a, 426). *Dhāraṇī* bölümlerine sahip olan bu metinler, Hint kökenli yerel inançların Uygurlardaki yansımalarını göstermektedir.

16. Zieme, Peter (1984b). Zur Verwendung der Brāhmī-Schrift bei den Uiguren. Altorientalische Forschungen 11/2, 331–346.

Peter Zieme, 13–14. yüzyıla tarihlenen blok baskı tekniği ile ortaya konmuş Tantrik Türk Budizmi'ne ait *Sitāpatrādhāraṇī*, *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* ve *Uṣṇīṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* gibi eserlerin fragmanları içerisinde Brāhmī harfli yazıların olduğunu belirtmektedir. Bu metinlerin fragmanları içerisindeki Sanskritçe terimlerin hemen üzerinde ya da altında Brāhmī harfleriyle yazılmış karşılıklar yer almaktadır (Zieme, 1984b, 332–333).

17. Zieme, Peter (1985). Buddhistische Stabreimdictungen der Uiguren. Berliner Turfan Texte XIII. Berlin: Akademie Verlag.

Reşit Rahmeti Arat'ın 1965 yılında hazırladığı *Eski Türk Şiiri* adlı eserden sonra, Uygur şiiri ile ilgili kapsamlı yayınlardan biri, Peter Zieme (1985) tarafından BT XIII serisi içerisinde verilmiştir. Bu çalışmada, Zieme (1985) Eski Uygur Türkçesi içerisinde yer alan Budist, Manihaist ve Tantrik inanışlara dayalı şiir türüne ait metinleri incelemiştir. Bu çalışma içerisinde Tantrik Türk Budizmi ile ilgili, *Avalokiteśvara* (Padmapani) *Övgüsü* (20. metin), *Avalokiteśvara Övgüsü* (23. metin), *Abita Övgüsü* (30. metin), *Sagara Övgüsü* (31. metin), *Mañjuśrī Övgüsü* (32. metin), *Mahakala Övgüsü* (33. metin) yer almaktadır (Zieme, 1985, 3). Bu metinler, daha çok Tantrik Budizm içerisinde öneme sahip ilah ve tanrıçalara yönelik övgüleri içermektedir.

18. Zieme, Peter (1996). A Fragment of the Chinese Mañjuśrīnāmasaṃgīti in Uigur Script from Turfan. Studies on the Inner Asian Languages 11, 1–14.

Peter Zieme (1996, 1–2), Budist Asya ülkelerinin tümünde yaygın durumda olan ve Tantrik Kanonun başlangıç sūtrası olarak görülen *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* hakkında bilgiler vermektedir. Zieme'ye göre, bu eser Yuan dönemi Çin'inde Uygur Budistleri tarafından birden fazla çevirisi yapılmıştır. Uygur ve Brāhmī harflerine sahip bu metin, Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, bu koleksiyon içerisinde metnin Çince versiyonu da bulunmaktadır. Zieme (1996, 14), bu doğrultuda *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*'nin Ch/U 8021 (MIK 028476) Çince versiyonunu incelediği bu çalışmasında 'Çin Budist metinlerini Uygurların da okuyabildiği sonucuna' ulaşmıştır.

19. Elverskog, Johan (1997). Uygur Buddhist Literature. Silk Road Studies I. Brepols.

Tantrik Türk Budizmi üzerine Georg Kara ve Peter Zieme (1976) tarafından yapılan katalog çalışmalarından sonra bu alana ait çalışmalardan biri de J. Elverskog (1997) tarafından yapılmıştır. Elverskog, *Uygur Buddhist Literatur* adlı çalışmasının 105–125. sayfaları arasında Tantrik Türk Budizmi içerisinde yer alan metinler hakkında bilgi vermiştir. Elverskog (1997) çalışması içerisinde yaklaşık 14 eserden bahsetmiştir. Bu eserler dışında Elverskog (1997), 'Bilinmeyen Tantrik Metinler' başlığı ile Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde yer alan Tantrik içerikli fragmanlara yer vermiştir. Elverskog, bu metinler içerisinde *maṇḍala*, *Tantrik ilahlar* gibi Uygurlar arasında Tantrik etkiyi gösteren metinlerin olduğunu belirtmiştir (1997, 105).

20. Ölmez, Mehmet (1998). Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ögdisi. In: Jens Peter Laut ve Mehmet Ölmez (ed.) Bahşı Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags. 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları, 261–293.

Mehmet Ölmez, çalışmasında Tibet Budizmi içerisinde öneme sahip *guru* < Uyg. *bahşı* kavramına dair bir övgü metni olan U 5678 numaralı fragmana dair incelemelerde bulunmuştur. *Eski Uygurca Bahşı Ögdisi* adını taşıyan bu çalışmada Ölmez (1998) çalışmasının giriş bölümünde öncelikle Tantrik Türk Budizmi tarihine yer vererek bu sahaya ait çalışmalardan kısaca bahsetmiştir. Ölmez ilgili saha hakkında

bilgiler verdikten sonra U 5678 numaralı fragman hakkında incelemelere girilerek bu fragmanın baş kısmında kopuklukların olduğunu ancak devamındaki satırların tam olduğunu belirterek ön ve arka yüzden oluşan bu metnin toplam 84 satırdan oluştuğunu ifade etmektedir (1998, 262). Ölmez'in bu çalışması, Türkiye'de 2016 sonrası hareketlenecek Tantrik Türk Budizmi sahası açısından bir başlangıç eseri olarak da düşünülebilir.

21. Porció, Tibor (2003). On the Brāhmī Glosses of the Uygur Sitātapatrā Text. Central Asiatic Journal 47, 91-109.

Tibor Porció, Eski Uygurca *Sitātapatrā* metni özelinde Brāhmī harfli Uygurca fragmanlar hakkında bilgi vermiştir. Brāhmī yazısının Uygurlar tarafından kullanılmaya başlandığı dönem üzerinde ayrıntılı bir şekilde bilgiler veren Porció, Uygur yazısıyla yazılan eski Türkçe metinlerde Brāhmī yazılı bölümleri içeren iki türlü grup olduğunu söyler: 1. Brāhmī yazılı parçaların eserin ayrılmaz bir bileşeni oluşturduğu metinler, 2. Brāhmī yazılı Budist adları, terimleri ve bunların yanı sıra *mantraları* satırarası yerleştirilmiş bir biçimde içeren metinler (2003, 92). Porció, *Sitātapatrādhāraṇī*'yi bu ikinci grupta değerlendirmiştir. Porció, ayrıca bu çalışmasında Uygur yazılı metinlerdeki Budist terimleri, adları ve *mantraları* Brāhmī yazısıyla metne yerleştirmedeki amacın ne olduğunu da sorgulamıştır.

22. Zieme, Peter (2005a). Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Berliner Turfan Texte XXIII. Belgium: Brepols.

Tantrik Türk Budizmi üzerine önemli çalışmalarda bulunan Peter Zieme, Uygur Budizmi içerisinde yer alan büyü metinlerini ele aldığı çalışmasının giriş bölümünde, Tantrik Türk Budizmi içerisinde yer alan eserler hakkında bilgi vermektedir. Bu eserler arasında *Cakrasaṃvara*, *Beş Buda Tasviri*, *Ārya Aparāmitāyurjñāna-mahāyāna-sūtra*, *Pañcarakṣā*, *Vajrasattova*, *Sitātapatrādhāraṇī*, *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*, *Uṣṇīṣavijayādhāraṇī*, *Tārā-Ekaviṃśati-stotra*, *Bahşi öğdisi*, *Amṛtadundubhisvaradhāraṇī*, *Totenbuch* gibi eserler yer almaktadır. Bu metinler hakkında Zieme tarafından verilen bilgiler (2005a, 8-10), Uygurlardaki Tibet Budizmi etkisini net bir şekilde göstermektedir.

Ayrıca, bu kitap içerisinde *Ātānāṭīkasūtra* ve *Ātānāṭīkahṛdaya*, *Śārdūlakarṇāvadāna*, *Grahamātrkādhāraṇī*, *Cuṇḍidevidhāraṇī*, *Tejaprabha*, *Mārīcīdhāraṇī*, *Yetikān Sudur* ve *Garbaparimanāni Sudur* gibi eserler, bünyelerinde *mantra* ve *dhāraṇī* gibi büyü sözler barındırmaktadır. Bu eserler, Çin Budizmi içerisinde yer alan Tibet Budizmi ve Taoizm inançlarının yansımalarını da içermektedir.

23. Zieme, Peter (2005b). Uigurische Fragmente aus der Pañcarakṣā. In: Stéphane Grivelet, Ruth I. Meserve, Agnes Birtalan ve Giovanni Stary (ed.) The Black Master. Essays on Central Eurasia in Honor of György Kara on his 70th Birthday. Wiesbaden: Harrassowitz, 151-164.

'Beş Budist Tanrının oluşturduğu grup' olan *Pañcarakṣā* (Hidas, 2015: 133), Peter Zieme'ye göre daha çok Çin, Tibet, Moğolistan ve Nepa gibi ülkelerde yaygın durumdaki Tantrayāna mezhebinin en önemli eseridir. Zieme, *Pañcarakṣā* kavramını Hintli tarihçi Raşid ad-Din'in görüşleri temelinde açıklar. Hintli tarihçiye göre *Pañcarakṣā* olarak bilinen bu eser, işitildiğinde ya da duyulduğunda kişiyi hastalık, sıkıntı ve acı gibi durumlardan koruyan ve öldükten sonra cennete girmesini sağlayan bir metindir (Zieme, 2005b, 151).

24. Röhrborn, Klaus ve András Róna-Tas (2005). Spätformen des zentralasiatischen Buddhismus, Die altuigurische Sitātapatrā-dhāraṇī, herausgegeben, übersetzt und kommentiert. [Nachrichten der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, I. Philologisch-historische Klasse Jahrgang 2005, Nr. 3]. Göttingen.

Klaus Röhrborn ve Andras Róna-Tas, *Sitātapatrādhāraṇī*'yi ele aldıkları bu çalışmada, eser hakkında kapsamlı değerlendirmeler yapmıştır. Her iki araştırmacı da çalışmalarında, *Sitātapatrā* metnini kapsamlı bir şekilde inceleyip bu eseri sahip olduğu dil içi ve dil dışı ölçütler temelinde Yuan dönemine tarihlendirmektedir (2005, 248).

25. Kaljanova, Elmira (2005). Uygurca Dışastovstik (Giriş-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Elmira Kaljanova (2005, 6), *Uygurca Dışastovstik* adlı tez çalışmasında, 1910 yılında W.Radloff ve Baron A. Von Staël-Holstein tarafından *Tiṣastovstik, ein in türkischer Sprache bearbeitetes Buddhistisches Sutra. I. Transcription und Uebersetzung* adıyla Petersburg'da yayımlanan Uygurca eseri güncel bilgiler ve yeni okumalarla yeniden ele almıştır. Bünyesinde barındırdığı Tantrik Budizm'e özgü büyü sözlerle erken dönem Tantrik metinlerden görülen bu eserde, Budizm'in meşhur efsanelerinden biri olan *Trapuṣa* ve *Bhallika* adlı iki tüccarın Buda ile karşılaşması konusu işlenmiştir.

26. Yakup, Abdurishid ve Michael Knüppel (2007). *Alttürkische Handschriften. Teil 11: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 1: Tantrische Texte.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Tantrik Türk Budizmi'ne yönelik katalog çalışmalarından biri de, Abdurishid Yakup ve Michael Knüppel (2007) tarafından yapılmıştır. Yakup ve Knüppel (2007), bu saha içerisinde yer alan *Ārya-sarva-durgati-pariśodhana-uśnīśavijayā-nāma-dhāraṇī*, *Ārya-sarva-tathāgata-uśnīśa-sitātapatrā aparājitā nāma-dhāraṇī*, *Avalokiteśvara-sādhana*, *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra*, *Tārā-ekovimsati-stotra* ve *Mañjuśrī-nāma-saṃgīti* gibi eserler hakkında bilgi verip bu metinlerin sahip olduğu fragmanlara yer vermektedir. Yakup ve Knüppel (2013), bu eserler dışında 'İki Farklı Metne Ait Fragman' başlığı ile *Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra* ve *Ārya-sarva-durgati-pariśodhana-uśnīśavijayā-nāma-dhāraṇī* adlı eserlere ait U 4763 (2007, 179-181) numaralı fragmandan ve 'Bilinmeyen Tantrik Metin' başlığıyla U 4741 ve U 4753 (2007, 220-222) numaralı fragmanlar hakkında bilgi vermektedir.

27. Yakup, Abdurishid (2009). *Alttürkische Handschriften. Teil 15: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 3: Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, Unbestimmte Fragmente und Nachträge.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Tantrik Türk Budizmi'ne dair Abdurishid Yakup ve Michael Knüppel (2007) tarafından yapılan katalog çalışmasının devamı olan bu çalışmada Yakup (2009), önceki çalışma içerisinde hakkında bilgi verilen metinlere dair ek fragmanlara yer vermiştir. Yakup (2009), bu ek fragmanlar dışında 'İki Farklı Metne Ait Fragmanlar' başlığı ile U 4628 ve U 3902 a-d (2009, 199-201), *Amṛta-duṇḍubhisvara-dhāraṇī* (2009, 201-204), 'Kapsamlı Tantrik Fragmanlar' adıyla U 4792 ve U 4624 (2009, 205-206) ve 'Bilinmeyen Büyü Metni' başlığıyla U 4289 ve U 4737 (2009, 207-209) numaralı fragmanlar hakkında bilgi vermiştir.

28. Zieme, Peter (2011). *Notes on the Religions in the Mongol Empire.* In: A. Akasoy, Ch. Burnett ve R. Yoeli-Tlalim (ed.) *Islam and Tibet-Interactions along the Musk Routes.* Farnham/Burlington (Ashgate), 177-187.

Peter Zieme, Uygur Budizmi'nin son dönemini oluşturan Tibet Budizmi hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmasının giriş bölümünde ağırlıklı olarak Moğol dönemi dinî hoşgöründen bahseden Zieme, 'Uygurlar ve Tibetler' bölümünde Tantrik Türk Budizmi hakkında bilgiler vermektedir.

29. Knüppel, Michael (2013). *Heilkundliche, Volksreligiöse und Ritualtexte: Alttürkische Handschriften Teil 17.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Tantrik Türk Budizmi ile ilişkili olarak Michael Knüppel (2013), bu sahaya ait fragmanların bulunuşu, fragmanların sahip olduğu özellikler ve bu sahaya ait eserlerden bahsetmektedir. Knüppel'e göre (2013), Turfan gezileri sırasında elde edilen çok sayıda fragman sahip olunan özellikler ve içerik bakımından Budist Uygur döneminin son dönemine aittir. Bu fragmanlar, çeşitli tasnif çalışmaları ile başta Berlin olmak üzere, Çin, Japonya ve Rusya gibi ülkelerin koleksiyonlarında yer almaktadır. Çoğunlukla ritüel metni olarak görülen bu fragmanlara dair ilk çalışmanın Müller (1928) tarafından yapıldığını belirten Knüppel (2013, 24-25) Elverskog (1997), Yakup ve Knüppel (2007), Zieme (2005a) yayınlarında bahsedilen metinler dışında BT XIII içerisinde *Avalokiteśvara'ya Övgü*, *Abita Övgüsü*, *Sāgara Övgüsü* ve *Mañjuśrī Övgüsü* gibi metinlerin olduğunu belirtmektedir.

30. Zieme, Peter (2014). *Neues zur altuigurischen Sitātapatrādhāraṇī.* s. 1-3.

Peter Zieme, academia.edu'daki kişisel web sayfası üzerinden 2014 yılında *Sitātapatrādhāraṇī*'ye ait yeni bir fragman hakkında bilgi vermektedir. Klaus Röhrborn ve A. Róna-Tas (2005) tarafından yapılan çalışmada metnin redaksiyon noktasında tek bir versiyona dayandığını belirten araştırmacıların görüşlerini düzelten Zieme (2014, 1), 2011 yılında Toyok'ta bulunan malzemelerle yeni fragmanların elde edilmesini söyler. Elde edilen fragmanı, Röhrborn ve Róna-Tas (2005) tarafından yapılan çalışma ile karşılaştırarak ilgili fragmanın yazı ve harf çevrimini yapar.

31. Zieme, Peter (2015). *Vom Spruch zum Mantra.* s. 1-4.

Peter Zieme (2015, 1), academia.edu'daki kişisel web sayfasında O. von Hinüber ve P. Skilling gibi araştırmacılarca işlenen *mantra* metnini ele alıp Sanskritçe yazılmış bu metnin Uygur yazılı bir *Dharmacakra* metni bulunduğunu belirtir.

32. Yakup, Abdurishid (2016). *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte. Berliner Turfantexte XXXVI.* Belgium: Brepols Publishers.

Tantrik Türk Budizmi'ne dair önemli çalışmalardan biri, Abdurishid Yakup'un 2007 ve 2009'daki katalog çalışmalarında yer verdiği *Aparimitāyus* edebiyatına ait fragmanların sistematik bir şekilde sıralanıp incelenmesidir. Dört temel bölümden oluşan bu eser, *Giriş (7-38) Fragmanların Neşri, Tercümesi* ve

Açıklamalar (41-195), Dizin (198-228) ve Tıpkıbasım bölümlerinden meydana gelmiştir. Bu çalışmada yer alan metinler şunlardır:

- ✓ Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra (41-121)
- ✓ Amṛtadundubhisvaradhāraṇī (123-136)
- ✓ Vajrasattva-Mantra'ya Ait İki Bölüm (137-143)
- ✓ Beş Dhyāni-Buddha'nın Tasvirinden Bir Bölüm (145-149)
- ✓ Tejo-Mahākāla Tasviri (151-157)
- ✓ Üç Cakrasaṃvara Metni (159-171)
- ✓ Vajravidāraṇā-nāma-dhāraṇīsādhama (173-178)
- ✓ Diğer Tantrik İçerikli Fragmanlar (179-195)

33. Zieme, Peter (2016). Notizen zum altuigurischen Ārya-aparimitāyur-jñāna-nāma-mahāyāna-sūtra (BT XXXVI A). s. 1-4.

Peter Zieme, academia. edu'daki kişisel web sayfasında Abdurishid Yakup tarafından 2016 yılında BT XXXVI serisi içerisinde yer alan *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte* adlı eser içerisindeki A metni hakkındaki değerlendirmelerde bulunur. A metnin fragmanları hakkında bilgiler verip bu metnin paralel metninden bahseden Zieme (2016, 1-2), bu metne dair değerlendirmelerini yeni fragmanlar temelinde göstermektedir.

34. Uzunkaya, Uğur ve Mehmet Ölmez (2016). Eski Uygurcada Mudralar. Türkiyat Mecmuası 26/2: s. 293-305.

Tibet Budizmi içerisinde meditasyon esnasında kullanılan kavramlardan biri de, Skr. *mudrā* kavramdır. Bu kavramın Eski Uygur Türkçesi içerisindeki görünümüne değinen Uğur Uzunkaya ve Mehmet Ölmez, Eski Uygurcada *mudur* olarak karşılık bulan bu kavram hakkında BT VII ve *Ölümler Kitabı* adlı eserlerden hareketle, değerlendirmeler yapıp *mudrā* < Uyg. *mudur* kavramına ilişkin *lenhua mudur* (2016, 296), *labay mudur* (2016, 299), *darma mudur* (2016, 300), *bilgä biliglig mudur* (2016, 300-301), *tankarig mudur* (2016, 301), *aş mudur* (2016, 302), *bürütiğ mudur* (2016, 303) ve *öñ mudur* (2016, 303) gibi *mudrā* türlerinin Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görüldüğünü belirtmektedir.

35. Uzunkaya, Uğur (2017). Son Dönem Budist Uygur Edebiyatından İki Örnek (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Türkiye'de Tibet Budizmi'ne dayalı Tantrik Türk Budizmi ile ilgili metin çalışmalarından ilki, Uğur Uzunkaya tarafından yapılmıştır. Uzunkaya, çalışmasında Tibet Budizmi ve Mahāyāna Budizmi'ne ait iki çalışmayı incelemiştir. Bunlardan ilki, TT içerisinde yer alan A metni, doğrudan Tibet Budizmi'ne dayalı bir eserdir. Uzunkaya, A ve B metnine dair incelemelerde bulunmadan önce Budizm ve Tibet Budizmi gibi kavramlara değinmiştir. Uzunkaya'nın özellikle Tibet Budizmi ve bu dinî inanca dayalı Uygur Budizmini gösteren metinler hakkında kapsamlı bilgi vermesi, Türkiye'de Uygurca araştırmaları açısından bir ilktir. *Giriş, Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizinler* ve *Tıpkıbasım*'dan oluşan bu çalışma, yeni bilgiler eşliğinde Türkiye'de Tibet Budizmi'ne dayalı Tantrik Türk Budizmi sahasının gelişimine katkı sunmuştur.

36. Ölmez, Mehmet ve Uğur Uzunkaya (2017). Eski Uygurcada Tibet Budizmi. Belleten 65-1: s. 61-89.

Türkiye'de Tibet Budizmi'ne dayalı Tantrik Türk Budizmi alanına eldeki yazı ile beraber, yetiştirdiği Uğur Uzunkaya ve Gönül Aris gibi isimlerle katkıda bulunan Mehmet Ölmez, bu çalışmasında öğrencisi Uğur Uzunkaya ile Tantrik Türk Budizmi içerisinde yer alan eserler hakkında bilgi vermektedir. Çalışmalarının giriş bölümünde kısaca Tibet Budizmi'nden bahseden Ölmez ve Uzunkaya, devamında bu sahaya ait 24 dinî eser ve bu Tantrik Türk Budizmi'ne ait fragmanlar hakkında bilgiler vermişlerdir. Bu sahaya ait metinleri ağırlıklı olarak Kara ve Zieme (1976, 1977), Zieme ve Kara (1978), Zieme (1985, 2005a, 2005b), Elverskog (1997), Yakup ve Knüppel (2007) ve Yakup (2009, 2016) gibi yayınlarla oluşturan Ölmez ve Uzunkaya, bu sahaya ait eserlerin özelliklerine değinmiştir.

37. Kılıç Cengiz, Ayşe (2017). Bibliothèque nationale de France'ta Muhafaza Edilen Sitātapatrādhāraṇī Fragmanları Üzerine. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 26: s. 239-252.

Ayşe Kılıç Cengiz, 2018 yılında tamamlayacağı, *Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitātapatrādhāraṇī* adlı doktora tezinden önce, *Sitātapatrādhāraṇī*'ye ait Bibliothèque nationale de France'ta yer alan fragmanlar hakkında bilgi vermektedir. Ayşe Kılıç Cengiz, iki fragmandan oluşan bu parçalar için 'Çalışmamızda işlenecek olan fragmanların yayım izinleri alınmakla beraber, bu fragmanlar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup yukarıda da bahsedildiği üzere *Pelliot Ouigour Grotte 181*'e ait 363 parça belgeden ikisini oluşturmakta ve bugün Paris Bibliothèque nationale de France (BNF) koleksiyonunda, Çince

yazmalar bölümünde muhafaza edilmektedir.' (2017, 243) açıklamasıyla ilgili fragmanların yazı ve harf çevrimini yaparak fragmanlar üzerinde değerlendirmeler yapmıştır.

38. Kılıç Cengiz, Ayşe (2018). Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitātapatrādhāraṇī. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Türkiye’de Tibet Budizmi’ne dayalı Tantrik Türk Budizmi üzerine yapılan metin incelemelerinden biri de, Ayşe Kılıç Cengiz tarafından 2018 yılında tamamlanan doktora tezidir. U II’de Müller (1911, 50) tarafından ‘Bannformel’ olarak nitelendirilen *Sitātapatrādhāraṇī*, Tantrik Türk Budizmi’nin önemli eserlerinden biridir. *Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizin, Tıpkıbasım* şeklinde oluşturulan bu çalışmada, özellikle metnin Giriş kısmı içerisinde yer alan *Fragmanların düzenlenmesi ve Metin bölümü*, *Sitātapatrādhāraṇī*’ye yönelik güncel fragmanları da bünyesinde barındırması bakımından önemlidir.

39. Ölmez, Mehmet (2018). Uyghurism in ‘Phags-pa Documents (According to Tumurtogoo). The Journal of Northern Cultures Studies 12: s. 1-18.

Mehmet Ölmez, bu çalışmasında ‘D. Tumurtogoo’nun ‘Phags-pa Yazılı Moğolca Belgeler’ adlı eserinde yer alan Uygur Budizmi etkili sözcüklere değinmiştir. Ölmez, Moğolca içerisine Uygurcadan ödünçlenmiş bu sözcüklere yer vermeden önce, Türkçe- Moğolca dil ilişkilerine değinmiştir. Ölmez, her iki dil grubunun en eski yazılı malzemelerinin ortaya konduğu dönemleri Türkçe için 8. yy ve Moğolca için 13 yüzyıl olarak göstermiştir. Uygurların Yuan Hanedanlığı hâkimiyeti altında yaşadıkları dönemin 13. yüzyıl olduğu düşünüldüğünde, Ölmez’e göre (2018, 1-2), 13. yüzyıldan sonra Uygur Türkçesine ait sözcükleri, Moğolca içerisinde belirlemek kolay değildir, bu durum her iki dil ailesi içerisinde yaşanan erken temastan kaynaklanmaktadır. Ölmez, bu doğrultuda D. Tumurtogoo’nun “Phags-pa Yazılı Moğolca Belgeleri” temelinde incelemeler yapmıştır.

40. Aris, Gönül (2018). Eski Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gönül Aris, 1978 yılında Zieme ve Kara tarafından çalışılan *Ein uighurisches Totenbuch* adıyla bilinen *Tibet’in Ölüler Kitabı*’na dair metin neşri çalışması gerçekleştirmiştir. Master tezi olarak hazırlanan bu eser, Sir Aurel Stein tarafından Dunhuang’da bulunan ve British Library’de Or. 8212’de kayıtlı *Ölüler Kitabı*’nın dört kitabından ilkinde dair değerlendirmelerden oluşmaktadır. Aris, dört kitaptan oluşan *Ölüler Kitabı*’nın 1-236. satırları kapsayan ilk kitabını incelemeye tabi tutarak metni Türkçeye kazandırmıştır (2018, 3). Zieme ve Kara yayını temelinde oluşturulan bu çalışmanın giriş kısmı, *Tibet’in Ölüler Kitabı*’na dair detaylı değerlendirmelerden de oluşmaktadır.

41. Tokyürek, Hacer (2018a). Budist Uygur Metinlerinde Mandal Kılmak Töreni Üzerine. Türkiyat Mecmuası 28/1: s. 163-178.

Hacer Tokyürek, bu çalışmada Tibet Budizmi açısından önemli bir terim olan *maṅḍala* kavramına değinmiştir. Tokyürek (2018a, 163) bu çalışmasında *maṅḍala* kavramını büyüsel ve simgesel bir kavram olarak Budizm’de insan fizyolojisinin oluşumu, şehir, kent ve sarayların inşası ve evrenin oluşumuyla bağlantılı görmektedir. Tokyürek (2018a, 163) çalışmasını evrenin oluşumu bağlantısında inceleyerek bu kavramın bir geçiş töreni olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir.

42. Tokyürek, Hacer (2018b). Eski Uygur Metinlerinde Fizyoloji ve Maṅḍala. Dil Araştırmaları 22: s. 27-46.

Mahāyāna ve Tibet Budizmi açısından öneme sahip *maṅḍala* kavramını 2018a’daki çalışmasıyla inceleyen Hacer Tokyürek, bu çalışmasında *maṅḍala* kavramını kapsamlı bir şekilde işlemiştir. Tokyürek (2018b: 43), bu çalışmasında *maṅḍala* düşüncesi ve buna bağlı olarak *cakra* düşüncesi temelinde canlıların doğum ölüm döngüsünden kurtulmak için gerçekleştirdikleri uygulamaların *maṅḍala* kavramı ile gerçekleşeceğini ifade eder. *Maṅḍala* uygulamalarının Lotus çiçeği oturuşu ve meditasyon duruşu ile sergilendiğini belirten Tokyürek (2018b, 44) kişinin *maṅḍala* kavramı ile bedenindeki önemli noktaları fark ederek uyanacağını ve aydınlanmaya ulaşacağını ifade etmektedir.

43. Uzunkaya, Uğur (2018). A Fragment of Old Uyghur Uṣṇīṣavijayā-nāma-dhāraṇī from the Berlin Turfan Collection. ERDEM 75: s. 223-250.

Peter Zieme (2005a: 9) *Uṣṇīṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* için şimdiye kadar ele alınmamış ve *Uṣṇīṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*’ya ait sözcükleri içeren U 2378a (T I T 301.500) numaralı fragmandan bahsetmektedir. Zieme’nin hakkında bilgi verdiği bu fragman, Uğur Uzunkaya tarafından işlenmiştir. Uzunkaya, öncelikle çalışmasında *Uṣṇīṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* hakkında bilgi verip U 2378a (T I T 301.500) numaralı fragmanı tanıtip bu fragmanın yazı ve harf çevrimini yapmıştır. Türkiye Türkçesine çevirisi yapılan bu fragman bölümünden sonra Uzunkaya, metinde yer alan Budist sözcükler hakkında bilgiler vermektedir.

44. Tokyürek, Hacer (2019). Eski Uygurcada Cundī Buddha'nın Tasviri. Karadeniz Araştırmaları. XVI/64: s. 711-723.

Hacer Tokyürek, bu çalışmasında *Avalokiteśvara*'nın farklı bir şekli olan Cundī hakkında değerlendirmeler yapmaktadır. Budist bir karakter taşıyan Cundī, Tokyürek'e göre, Guanyin'in şekillerinden biridir ve Cundī adıyla anılan *dhāraṇī*leri vardır. Tokyürek'e göre (2019: 714), Cundī Buddha *Dhāraṇī* ile ilgili en geniş bilgi Peter Zieme'nin hazırladığı *Magische Texte des Uigurischen Buddhismus* adlı çalışmasının *Cuṇḍidevidhāraṇī* bölümünde bulunmaktadır. Bu doğrultuda Tokyürek, BT XXIII (Zieme, 2005a) temelli değerlendirmeler eşliğinde, Cundī Buddha'nın *Dhāraṇī*sinin *maṇḍala* törenlerinde uygulanan bir *dhāraṇī* olduğunu, bu *maṇḍala* töreni esnasında Cundī Buddha'nın tasvirinin yapıldığını belirtmektedir (2019, 722).

45. İsi, Hasan (2019a). Eski Uygurca Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra Adlı Eser Üzerine. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 65: s. 84-90.

Hasan İsi, 2019 yılının Eylül ayında tamamlayacağı *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* adlı doktora tezinden önce, çalışmasını tanıtan bir yazı kaleme almıştır. İsi, bu çalışmasında *Tibet Budizmi, Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra, metnin kurgusu ve fragmanlar* gibi konuları işlemiştir.

46. Uzunkaya, Uğur (2019). Eski Uygurca Uşñışavijayā-nāma-dhāraṇī Üzerine. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 16: s. 106-125.

Uğur Uzunkaya, Tibet Budizmi içerisinde öneme sahip *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* hakkında bilgiler vermektedir. Tibet Budizmi'ne dayalı bu eserin Uygurca versiyonu üzerine değerlendirmeler yapan Uzunkaya, incelediği metin hakkında göze çarpan noktaları göstermeye çalışmıştır.

47. İsi, Hasan (2019b). Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Türkiye'de Uğur Uzunkaya (2017), Ayşe Kılıç Cengiz (2018) ve Gönül Aris (2018) tarafından Tibet Budizmi'ne dayalı Tantrik Türk Budizmi üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının sonuncusu, Hasan İsi (2019) tarafından yapılmıştır. İsi, U II (1911) içerisinde Müller tarafından işlenen metni yeni fragmanlar ve yeni okumalar şeklinde yeniden çalışmıştır. İsi (2019, x) çalışmasını *Giriş, Berlin Fragmanları, Karşılaştırmalı Metin, Türkiye Türkçesine Aktarım, Açıklamalar, Dizin ve Tipkibasım* şeklinde kurmuştur. İsi, bu çalışmasında öncelikle metnin ait olduğu Tantrik gelenek hakkında bilgiler vererek çalışmasını Tantrik Türk Budizmi adı altında tanıtmış ve bu grup içerisinde yer alan önemli metinler hakkında bilgiler vererek yeni okumalar eşliğinde eserini oluşturmuştur.

48. İsi, Hasan (2019c). Eski Uygurca sarıt (kıl-) İfadesi Üzerine. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 17: s. 40-46.

Hasan İsi, U II (1911) ve doktora tezi içerisinde yer alan *sarıt* (kıl-) 'ezberlemek, akılda tutmak' anlamlı sözcüğü Tantrik Türk Budizmi'ne ait bir kelime olarak düşünüp bu kelimenin Eski Uygur Türkçesi içerisindeki görünümü ve sözcüğün sahip olduğu köken hakkında bilgiler vermektedir. İsi'ye göre (2019: 43), Uygur Türk Budizmi döneminin dinî terminolojisi içerisinde *mantra* ve *dhāraṇī* denilen büyük formüllerinin öğrenilmesini, akılda tutulmasını ve ezberlenmesini karşılayan *sarıt* sözcüğü, Eski Uygurca dönemine ait dört metinde (AY I: Zieme 1996; BT VII: Kara ve Zieme 1976; Dışastvustık: Kaljanova, 2005 ve UV, Uşñışa Vijayā, U II 1911; İsi, 2019) tespit edilmiştir. İsi, kelime ile ilgili olarak 'tespit edilen dört metin içerisinde *sarıt* sözcüğünün Budizmin öğretisi türü olan *mantra*, *dhāraṇī* ve *sūtra* terimlerini anlattığı görülmektedir. Kelime ile ilgili değerlendirmeler ve tanıklar göz önüne alındığında, sözcük İranî bir dilden Eski Uygurcaya aktarılmıştır. Uygurların Soğdlarla giriştikleri ticari temas yanında, Soğdların Budizm ve Budizme ait kavramları Uygurlara öğrettiği gerçeği düşünüldüğünde, dil ilişkileri bağlamında kelimenin Soğdca *srūtya* biçiminden ödünçlenmesi mümkündür.' (2019, 45) açıklamasıyla kelimeyi Soğdca kökenli görmektedir.

49. İsi, Hasan (2020a). Eski Uygurca Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra'da Geçen +lar(I)+lığ Topluluk Yapısı Üzerine. Turkish Studies-Language 15 (1): s. 223-232.

2019 yılında tamamladığı doktora teziyle Tantrik Türk Budizmi açısından önemli metinlerden sayılan *Uşñışa Vijayā* hakkında çalışmalar gerçekleştiren Hasan İsi, bu çalışmasında *Uşñışa Vijayā* içerisinde *t(a)ṅri kızlarılığ terin kuorağ* kavramında görülen *+lAr(I)+Llğ* topluluk yapısı hakkında incelemelerde bulunmuştur. İsi'ye göre (2020, 225), Uygur rahiplerinin etkili oldukları Budist çeviri geleneği içerisinde *+lArI+llğ* yapısı, Buda topluluğu ile ilişkili yüksek zümre bildiren terimler türeten bir ektir. İsi, bu ekin tanıklandığı BT VII (1976) ve ETŞ (1965, 2007) gibi eserlere de vererek bu ekin Tantrik Türk Budizmi'ne ait eserlere özgü olabileceğini belirtmektedir.

50. İsi, Hasan (2020b). Eski Uygurca Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra'da İkillemeler. Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 9/21: s. 15-38.

Tibet Budizmine dayalı Tantrik Türk Budizmi içerisinde öneme sahip metinlerinden biri olan *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*, Hasan İsi tarafından bu çalışma ile ikilemeler açısından incelenmiş, eser yoluyla tespit edilen ikileme sayısının 42 olduğu anlaşılmıştır. İsi, *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* yoluyla tespit edilen ikilemeleri, bu çalışmada eş anlamlı ikilemeler ve iştikaklı ikilemeler şeklinde 2 başlığa ayırmış, ayrıca bu ikilemeleri ses ve şekil bilgisi açısından da incelemiştir.

51. İsi, Hasan (2020c). Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra'da Birleşik Zarf-Fiil Ekleri. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 18: s. 88-99.

Hasan İsi, bu çalışmasında *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* içerisinde yer alan birleşik zarf-fiil eklerini incelemiştir. İsi, bu çalışmasında *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* içerisinde *-UrDA*, *-Ur+iyelik eki+DA*, *-gUKA*, *-gInçA* ve *-DUK+iyelik eki+DA* eklerini birleşik zarf-fiil ekleri olarak görmüştür. İsi'ye göre (2020, 88), Uygur Türk Budizmi özelinde tanıklanan bu beş birleşik zarf-fiil yapısı, Budizm'in Tantracılık anlayışını sürdüren Uygur Türkleri ile Müslüman Türkler arasındaki etkileşim ve yazı geleneğinin devam ettiğini gösteren deliller olması bakımından önemlidir. Bu ekler hakkında detaylı incelemeler yapan İsi (2020, 97), yalnızca *-gUKA* '-mak/-mek için' yapısının tarihî dönemlerle sınırlı olduğunu, *-UrDA* yapısının tarihî dönemlerle birlikte günümüz dillerinden Kıpçak ve Sibirya lehçelerinde kullanıldığını; *-Ur+iyelik eki+DA* yapısının tarihî dönemlerle birlikte günümüz dillerinden Hakasça, Altayca ve Tuva Türkçesinde sürdürdüğünü; *-gInçA* ekinin tarihî dönemlerle birlikte günümüz dillerinden Oğuz Türkçesi de dâhil olmak üzere, kullanım sıklığını sürdürerek neredeyse tüm dillerde kullanımına devam ettiğini; *-DUK+iyelik eki+DA* yapısının *-DUKDA* biçiminin iyelik ekli alternatifi olarak başta Orhon Türkçesi olmak üzere, tarihî dönemlerde kullanım sıklığına sahip olduğunu ve çağdaş dillerde Oğuz Türkçesinde kullanıldığını söylemektedir.

52. İsi, Hasan (2020d). Tantrik Türk Budizmi'nde Mantra ve Dhāraṇī Kavramları Üzerine. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 9(2): s. 500-514.

Yuan Hanedanlığı içerisinde Tibet Budizmi'ne dayalı Uygur Budizmi'ni 'Tantrik Türk Budizmi' olarak adlandıran Hasan İsi, bu çalışmasında Eski Uygurca *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* ve *Sitātapatrādhāraṇī* içerisinde yer alan *mantra* ve *dhāraṇī*lerin sahip olduğu görünüme değinmiştir. İsi (2020, 511), Tibet Budizmi'nin temel kavramı olan bu ifadeler temelinde her iki metin sahip olduğu görünümü 'Her iki metinde de çeşitli uygulamalar sonucu mutlu sona erişilmektedir. *Sitātapatrādhāraṇī*'de yer almayan ancak *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*'da tespit edilebilen, nihai amaca ulaşmak için ilgili büyü sözlerini belli sayılarla tekrarlama (21, 1000 vb.), ayın on beşinde yıkanma, yeni kıyafetler giyme, *mudra-maṇḍala* oluşturma ve *meditasyon* gibi yöntemleri gerçekleştirme, uzun yaşama, günahlardan arınıp yeniden doğuş gibi unsurlar mutlu sona ulaştırma vaadi vermektedir." açıklamasıyla ortaya koymuştur.

53. İsi, Hasan (2020e). Uygur Dönemi Budist Sūtralarda Yer Alan ançulayu ärür mäniñ äşidmişim İfadesi Üzerine. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (19): s. 78-88.

Hasan İsi, bu çalışmasında Budist sūtralarda başlangıç sözü olarak yer alan Skr. *evaṃ mayā śrutam* ifadesinin Eski Uygurca karşılığı olan *ançulayu ärür mäniñ äşidmişim* 'Duyduğum şöyledir!' ya da 'Şöyle işittim!' ifadesi hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. *Säkiz Yükmäk*, *Sitātapatrādhāraṇī* ve *Uşñışa Vijayā Dhāraṇī Sūtra* metinlerinde *ançulayu ärür mäniñ äşidmişim* ifadesini tanımlayan İsi (2020, 86), Skr. *evaṃ mayā śrutam* ifadesinin Budizm içerisindeki yerine değinip Eski Uygurcada *ançulayu ärür mäniñ äşidmişim* olarak görülen ifadenin Tantrik Türk Budizmi'ne ait bir terim olduğunu dinî ve dilbilimsel değerlendirmelerle ifade etmektedir.

54. Wilkens, Jens (2020). A Sanskrit Fragment of the Mañjuśrīnāmasaṃgīti in Uyghur Script. International Journal of Old Uyghur Studies 2/1: s. 27-35.

Jens Wilkens, Yuan Hanedanlığı hâkimiyeti altında yaşayan Uygurların oluşturduğu Tantrik edebiyat içerisinde öneme sahip *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* hakkında bilgiler verip bu eserin St. Petersburg'da kursiv yazılı Sanskritçe bir *mantra* tertibinden bahsetmektedir. Bu *mantra*'nın yazı ve harf çevrimini yapan Wilkens (2020, 27), Uygur Budizmi içerisinde Sanskritçe etkinin Tantrik etkilere rağmen yoğun bir şekilde hissedildiğini belirtmektedir.

55. Kılıç Cengiz, Ayşe (2020). Two Old Uyghur Sitātapatrādhāraṇī Fragments from the Berlin Turfan Collection. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 32: s. 71-84.

Son yıllarda *Sitātapatrādhāraṇī* metni ve bu metnin fragmanları üzerine önemli çalışmalar yapan Ayşe Kılıç Cengiz'in bu eser üzerine diğer bir çalışması, Berlin Koleksiyonu içerisinde yer alan (U 4246 (T II T 669) ve U 4717 (o.F.)) numaralı fragmanlar hakkındaki incelemesidir. Ayşe Kılıç Cengiz (2020, 71), bu

yazısında kısmen birbiri ile anlamsal olarak paralel olan bu iki fragmanı birleştirerek 2018 yılında ortaya koyduğu *Sitātapatrādhāraṇī* çalışması ile bu fragmanları karşılaştırır.

SONUÇ

Yüz yılı aşkın bir süredir çeşitli isimlerce incelenen Tantrik Türk Budizmi, 1910 yılından bugüne kadar tespit edebildiğimiz 55 çalışma ile bilim dünyası içerisinde görülmektedir. Kısmen Rusya'da başlayan ancak Turfan gezileri sonucunda ağırlıklı olarak Almanya'da incelenen Tantrik Türk Budizmi'ne ait fragmanlar, bugün Çin, Japonya ve Rusya gibi ülkelerin kütüphanelerinde yer almaktadır. F.W.K. Müller'in çabaları ile başlayan Tantrik Türk Budizmi araştırmaları, 1976 yılı ve sonrasında Georg Kara, Peter Zieme ve Klaus Röhrborn gibi isimlerin çalışmaları ile sistematik bir duruma gelmiştir.

Türkiye'de 1970'li yıllardan 2000'li yıllara kadar Semih Tezcan, Şinasi Tekin ve Mehmet Ölmez gibi isimlerce yürütülen Tantrik Türk Budizmi araştırmaları, metin incelemelerine ve kitap tanıtımlarına dayalı değerlendirmelerden oluşmaktadır. Türkiye'de 2016 yılı ile beraber, sistematik olarak hem Mehmet Ölmez'in kendi çalışmaları hem de Mehmet Ölmez'in yetiştirdiği öğrencilerin (Uğur Uzunkaya ve Gönül Aris) yaptığı çalışmalarla Türkiye'de Tantrik Türk Budizmi'nin gelişim bulduğu görülmektedir. Bu sistematik gelişimin başarılı örnekleri, 2018 yılında Hacer Tokyürek ve Uğur Uzunkaya'nın müstakil çalışmaları ve Hacettepe Üniversitesinde Emine Yılmaz danışmanlığında Ayşe Kılıç Cengiz ve Hasan İsi gibi isimlerin Tantrik Türk Budizmi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarla da görülmektedir.

Bu doğrultuda, Tantrik Türk Budizmi açısından tespit edilen bu araştırmalar, Tibet Budizmi'ne dayalı bu dinî anlayışın hem fragman olarak hem de dinî terminoloji noktasında işlendiğini göstermektedir.

KISALTMALAR

BT VII	Berliner Turfan Texte (1976)
BT VIII	Berliner Turfantexte VIII (1977)
BT XIII	Berliner Turfan Texte XIII (1985)
BT XXIII	Berliner Turfan Texte XXIII (2005a)
BT XXXVI	Berliner Turfantexte XXXVI (2016)
ed.	Editör
Skr.	Sanskritçe
TT V	Türkische Turfan Texte (1931)
TT V	Türkische Turfantexte (1931)
U II	Uigurica II (1911)
Uyg.	Eski Uygur Türkçesi
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

KAYNAKÇA

- Aris, Gönül (2018). *Eski Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bang, Willy ve Annemarie von Gabain (1931). *Türkische Turfan Texte V*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co. s. 323-358.
- Davidson, Ronald M. (1981). The Litany of Names of Mañjuśrī. Text and Translation of the Mañjuśrīnāmasaṅgīti. In: Michel Strickmann (ed.) *Tantric and Taoist Studies: In Honour of R. A. Stein*. Institut Belge des Hautes Études Chinoises, s. 1-69.
- Elverskog, Johan (1997). *Uygur Buddhist Literature*. Silk Road Studies I. Brepols.
- Harvey, Peter (2013). *An Introduction to Buddhism: Teaching, History and Practices*. UK: Cambridge University Press.
- Hidas, Gergely (2015). Dhāraṇī Sūtras. In: Jonathan A. Silk, Oskar von Hinüber, and Vincent Eltschinger (ed.). *Brill's Encyclopedia of Buddhism, Vol. I: Literature and Languages* [Handbook of Oriental Studies, Handbuch der Orientalistik Section Two: India 29/1]. Leiden: Brill, s. 129-137.
- İsi, Hasan (2019b). *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşnişa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- İsi, Hasan (2019c). Eski Uygurca sarit (kıl-) İfadesi Üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 17: s. 40-46.
- İsi, Hasan (2020a). Eski Uygurca Uşnişa Vijayā Dhāraṇī Sūtra'da Geçen +lar(l)+lıg Topluluk Yapısı Üzerine. *Turkish Studies-Language*, 15 (1): s. 223-232.
- İsi, Hasan (2020c). Uşnişa Vijayā Dhāraṇī Sūtra'da Birleşik Zarf-Fiil Ekleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 18: s. 88-99.
- İsi, Hasan (2020d). Tantrik Türk Budizmi'nde Mantra ve Dhāraṇī Kavramları Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 9(2): s. 500-514.
- İsi, Hasan (2020e). Uygur Dönemi Budist Sūtralarda Yer Alan ançulayu ärür māniṅ ašidmišim İfadesi Üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19): s. 78-88.
- Kaljanova, Elmira (2005). *Uygurca Dışastoustik (Giriş-Metin-Çeviri-Dizin ve Topkibasım* [Uighurish Dishastoustik. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kara, Georg ve Peter Zieme (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung. Berliner Turfantexte VII*. Berlin: Akademie Verlag.

- Kara, Georg ve Peter Zieme (1977). *Die uigurischen Übersetzung des Guruyogas Tiefer Weg von Saskya Pandita und der Mañjuśrīnāmasagīti. Berliner Turfantexte VIII*. Berlin: Akademie Verlag.
- Kara, Georg (1981). Weiteres über die uigurische Nāmasamgīti. *Altorientalische Forschungen*, 8: s. 227–236.
- Kasai, Yukiyo (2008). *Die uigurischen buddhistischen Kolophone. Berliner Turfantexte XXVI*. Turnhout: Brepols.
- Kılıç Cengiz, Ayşe (2017). Bibliothèque nationale de France'ta Muhafaza Edilen Sitātapatrādhāraṇī Fragmanları Üzerine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26: s. 239–252.
- Kılıç Cengiz, Ayşe (2018). *Eski Uyghur Türkçesi Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitātapatrādhāraṇī*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kılıç Cengiz, Ayşe (2020). Two Old Uyghur Sitātapatrādhāraṇī Fragments from the Berlin Turfan Collection. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32: s. 71–84.
- Knüppel, Michael (2013). *Heilkundliche, Volksreligiöse und Ritualtexte: Alttürkische Handschriften Teil 17*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1928). Ein uigurisch-lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden. Berlin: Sitzungsberichte, der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse. s. 381–386.
- Ölmez, Mehmet (1998). Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ögdisi. In: Jens Peter Laut ve Mehmet Ölmez (ed.) *Bahşı Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags. 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları, s. 261–293.
- Ölmez, Mehmet (2018). Uyghurism in 'Phags-pa Documents (According to Tumurtogoo). *The Journal of Northern Cultures Studies*, 12: s. 1–18.
- Porció, Tibor (2003). On the Brāhmī Glosses of the Uyghur Sitātapatrā Text. *Central Asiatic Journal* 47: s. 91–109.
- Powers, John (2007). *Introduction to Tibetan Buddhism*. USA: Snow Lion Publications.
- Röhrborn, Klaus (1976). Fragmente der uigurischen Version des Dhāraṇī-Sūtras der großen Barmherzigkeit. *ZDMG* 126: s. 87–100.
- Röhrborn, Klaus ve Andrés Róna-Tas (2005). *Spätformen des zentralasiatischen Buddhismus, Die altuigurische Sitātapatrādhāraṇī, herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. [Nachrichten der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, I. Philologisch-historische Klasse Jahrgang 2005, Nr. 3]. Göttingen.
- Tezcan, Semih (1978-1979). Georg KARA ve Peter ZIEME. *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*. Berlin 1976. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1978–1979: s. 301–306.
- Tokyürek, Hacer (2018a). Budist Uygur Metinlerinde Mandal Kılmak Töreni. *Türkiyat Mecmuası*, 28/1: s. 163–178.
- Tokyürek, Hacer (2018b). Eski Uygur Metinlerinde Fizyoloji ve Maṅḍala. *Dil Araştırmaları*, 22: s. 27–46.
- Tokyürek, Hacer (2019). Eski Uygurcada Cundi Buddha'nın Tasviri. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/64: s. 711–723.
- Uzunkaya, Uğur ve Mehmet Ölmez (2016). Eski Uygurcada Mudralar. *Türkiyat Mecmuası*, 26/2: s. 293–305.
- Uzunkaya, Uğur (2017). *Son Dönem Budist Uygur Edebiyatından İki Örnek (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Wilkens, Jens (2020). A Sanskrit Fragment of the Mañjuśrīnāmasamgīti in Uyghur Script. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2/1: s. 27–35.
- Yakup, Abdurishid ve Michael Knüppel (2007). *Alttürkische Handschriften. Teil 11: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 1: Tantrische Texte*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Yakup, Abdurishid (2009). *Alttürkische Handschriften. Teil 15: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 3: Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, Unbestimmte Fragmente und Nachträge*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Yakup, Abdurishid (2016). *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte. Berliner Turfantexte XXXVI*. Belgium: Brepols Publishers.
- Zieme, Peter (1982). Zum uigurischen Tārā-ekaviṃśatistotra. *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, 36: s. 583–597.
- Zieme, Peter (1984a). Indischer Schlangenzauber in uigurischer Überlieferung. In: Louis Ligeti (ed.). *Tibetan and Buddhist Studies. Commemorating the 200th Anniversary of the Birth of Alexander Csoma de Körös*, Budapest, s. 425–440.
- Zieme, Peter (1984b). Zur Verwendung der Brāhmī-Schrift bei den Uiguren. *Altorientalische Forschungen*, 11/2: s. 331–346.
- Zieme, Peter (1996). A Fragment of the Chinese Mañjuśrīnāmasamgīti in Uigur Script from Turfan. *Studies on the Inner Asian Languages*, 11: s. 1–14.
- Zieme, Peter (2005a). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Berliner Turfan Texte XXIII*. Belgium: Brepols.
- Zieme, Peter (2005b). Uigurische Fragmente aus der Pañcarakṣā. In: Stéphane Grivelet, Ruth I. Meserve, Ágnes Birtalan ve Giovanni Stary (ed.) *The Black Master. Essays on Central Eurasia in Honor of György Kara on his 70th Birthday*. Wiesbaden: Harrassowitz, s. 151–164.
- Zieme, Peter (2015). Local Literatures: Uighur. In: Jonathan A. Silk ve Oskar von Hinüber (ed.) *Brill's Encyclopedia of Buddhism. Volume I Literature and Languages*. Leiden–Boston: Brill, s. 871–882.
- Zieme, Peter ve Georg Kara (1978). *Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)*. Budapest.

İnternet Kaynakları

- http://www.academia.edu/9184825/Neues_zur_altuigurischen_Sit%C4%81tapatr%C4%81dh%C4%81ra%E1%B9%87%C4%AB
- https://www.academia.edu/12804115/Vom_Spruch_zum_Mantra
- https://www.academia.edu/24755596/Notizen_zum_altuigurischen_%C4%80rya-aporimit%C4%81yur-j%C3%B1%C4%81na-n%C4%81ma-mah%C4%81y%C4%81na-s%C5%ABtra_BT_XXXVI_A_